

KO'NIKMA TUSHUNCHASI VA UNING MAZMUN-MOHİYATI

Annotatsiya Ushbu maqolada uzluksiz malakaviy amaliyotni tashkil etishning asosiy qoidalari va dasturlari ko'rib chiqilgan. Taraqqiyot strategiyasi ta'limni rivojlantirishning ajralmas qismi sifatida uzluksiz malakaviy amaliyotni tashkil etishda inobatga olinishi lozim. Biz o'z e'tiborimizni talabalarining uzluksiz malakaviy amaliyotdan o'tish mahoratini rivojlantirishga qaratdik.

Kalit so'zlar: asos, malakaviy amaliyot, uzluksizlik, e'tibor, ko'nikmalar, strategiya, turlar, kasbiy kompetentlik, kunduzgi ta'lim, rivojlanish, oliy ta'lim.

Аннотация. В данной статье рассмотрены основные Положения и программы организации непрерывной квалификационной практики. Стратегия развития как неотъемлемая часть в развитии образования предполагает учет в организации непрерывной квалификационной практике. Мы сосредоточили свое внимание на развитии навыков студентов в прохождении непрерывной квалификационной практики.

Ключевые слова: основа, квалификационная практика, непрерывность, внимание, навыки, стратегия, виды, профессиональная компетентность, дневное обучение, развитие, высшее образование

Abstract. This article discusses the main provisions and programs for organizing continuous qualification practice. The development strategy, as an integral part of the advancement of education, implies its consideration in the organization of continuous qualification practice. We focused our attention on developing students' skills in undergoing continuous qualification practice.

Keywords: foundation, qualification practice, continuity, attention, skills, strategy, types, professional competence, full-time education, development, higher education.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida" gi PF-134-sonli Farmonining 7-bandida hamda 2022-yil 21-iyundagi "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ – 289- Qarorining 2-bandida pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari kunduzgi ta'lim shaklida tahsil olayotgan 2 - 4-bosqich talabalari uchun haftalik o'quv mashg'ulotlari «4+2» tartibida, shu jumladan, darslarning 4 kuni oliy ta'lim muassasasida, 2 kuni maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim muassasalarida amaliyot o'tash tartibida olib borilishini ta'minlash vazifasi ko'rsatilgan edi.

Rivojlanib borayotgan O'zbekistonda ta'lim sohasiga juda katta e'tibor qaratilib kelinmoqda. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning yangi tahriri ta'lim tizimiga juda katta o'zgarishlar kiritdi. Mazkur qonunning 35- moddasida "O'quv rejasida, qoida tariqasida, ta'lim jarayonining jadvali, o'qitishning boshlanishi, muddati va davriyligi, o'quv yillari, choraklar, semestrlar, amaliyot, ta'tillar hamda attestatsiya, ajratilgan haftalar soni, o'rganiladigan fanlar (modullar) va ularga ajratilgan soatlar (kreditlar) hamda boshqa zarur parametrlar aks ettiriladi". Ta'lim oluvchilarning amaliyotni o'tash tartibi va uni tashkil etish ta'lim sohasidagi vakolatli davlat boshqaruvi organlari tomonidan belgilanadi [1] deyilgan. Ta'lim oluvchilar kasbiy ko'nikmalarini mukammal egallashi uchun o'quv rejalari va muayyan fanlarning o'quv dasturlarida o'quv va ishlab chiqarish amaliyotlarini o'tashlari shart.

Amaliyotlar bakalavr ta'lim jarayonining majburiy qismi bo'lib, talabalarning kasbiy tayyorgarligi, amaliy ko'nikmalari va kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltiriladi. Bakalavrlar tayyorlashda ko'plab amaliyot turlari o'tkaziladi. Shulardan biri pedagogik amaliyotdir [2]. Pedagogik amaliyot bo'lajak mutaxassisni kasbiy tayyorlash tizimining asosiy va muhim bo'g'inidir. Pedagogik amaliyot talabaning nazariy ta'limi va bo'lajak mustaqil faoliyatini bog'laydigan hamda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishni ta'minlovchi jarayon bo'lib, dastlabki tajriba maktabi hisoblanadi. Pedagogik amaliyot – bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda o'quv-pedagogik jarayonining asosiy qismi hisoblanadi. Pedagogik amaliyot namunaviy va ishchi o'quv rejasiga mos ravishda amalga oshiriladi. Pedagogik amaliyotning mazmuni amaliyot turiga qarab, kafedrada ishlab chiqilgan dasturiga mos bo'ladi. Pedagogik amaliyot o'quv mashg'ulotlaridan ajralgan holda tashkil etiladi. Pedagogik amaliyotning maqsadi – bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, olgan bilimlarini amaliyotda sinab ko'rish, pedagogik faoliyat mas'uliyatini his etish va o'z ustida ishlash ko'nikmasini shakllantirish, shuningdek, tajribali o'qituvchilarning ish faoliyatini o'rganishdan iboratdir. Pedagogik amaliyot vazifalari:[3]

- Talabalarda o'qituvchi kasbiga qiziqishni tarbiyalash;
- Pedagogik faoliyat haqida bir butun tushunchani shakllantirish;
- Pedagogik ko'nikma va malakalarni shakllantirish;
- Pedagogik faoliyat bo'yicha tajribani yaratish.

Pedagogik amaliyot bo'lajak o'qituvchining o'qituvchilik faoliyatiga qo'yayotgan ilk qadami hisoblanadi. Pedagogik amaliyot – kasb ta'limi yo'nalishlari uchun qo'llaniladi va pedagogik mahoratni oshirishga qaratiladi. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi pedagogik amaliyot bilan birgalikda kechadi. Pedagogik amaliyotning eng muhim vazifalaridan biri bu bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini shakllantirishdir.

Zamonaviy, tez o'zgaruvchan dunyoda yetakchilik va strategik qarorlar qabul qilish ko'nikmasi muhim, aniq belgiga aylandi. Ko'nikma insonning ilgarigi tajribalari asosida muayyan faoliyat yoki harakatni amalga oshirish qobiliyati.

Ko'nikmalar amaliy faoliyatda, bilimlarni amalda qo'llay bilishga oid faoliyatning tarkibiy qismidir. Ko'nikma faoliyatning maqsadi va sharoitlariga mutanosib ravishda harakatni muvaffaqiyatli bajarish usullaridir. U hamisha bilimlarga asoslanadi, mahorat, (malaka)ning negizi hisoblanadi. Ko'nikma mazmunan amaliy (jismoniy) va aqliy, shaklan oddiy va murakkab turlarga ajratiladi.

Amaliy ko'nikmalar mehnat faoliyatini amalga oshirishga, aqliy ko'nikmalar bilim olishga, uni o'zlashtirishga yo'naltirilgan bo'ladi. Ko'nikmalarni bilim bilan adashtirmaslik lozim. Bilimlar voqelik to'g'ri aks ettirilgan (mulohaza) larda ifodalanadi. Ko'nikmalar esa ko'proq aqliy va jismoniy harakatlarda mujassamlashadi.

Ko'nikma ongli faoliyat (harakat)ni tez, tejamli, to'g'ri, kam jismoniy va asabiy kuch sarflagan holda bajarishdir. Ko'nikma shaxsning bilimlari asosida tarkib topadi. Dastlabki shakllanish bosqichlarida bunday harakatlar jiddiy diqqat bilan bajariladi, keyingi bosqichlarda diqqat bilan nazorat qilish kamayib boradi va natijada avtomatlashgan harakatga aylanadi.

Harakatlar uch turga ya'ni: harakat ko'nikmalari, sensor ko'nikmalar, aqliy ko'nikmalarga bo'linadi. Ko'nikmalar muntazam mashq qilish (takrorlash) orqali zarur darajada saqlanadi. Ma'lum vaqt takrorlamaslik ko'nikma darajasining pasayishiga olib keladi. U qayta mashqlarni bajarish, malaka oshirish orqali tiklanadi.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida 4+2 shaklidagi uzluksiz amaliyotni tashkil etishning nazariy asoslari talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, maktab hayotiga tayyorlash va kelajakdagi kasbiy faoliyatlari uchun poydevor yaratishga qaratilgan. Bu tizim talabaning real maktab muhitida murakkab vazifalarni bajarish, muammoli vaziyatlarni yechish va o'qituvchi-pedagog kasbiga mos malakalarni egallash imkonini beradi.

Nazariy asoslari:

1. **Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish:** Amaliyot davomida talabalar o'qitish metodikasi, ta'limiy-tarbiyaviy jarayonlarni boshqarish, o'quvchilarni baholash kabi ko'nikmalarni o'zlashtiradilar.

2. **Nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish:** Talabalar universitetda o'rgangan nazariy bilimlarni bevosita maktab amaliyotida qo'llab, o'zlarining o'qituvchilik qobiliyatlarini sinab ko'rishadi va mustahkamlashadi.

3. **Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik:** 4+2 tizimi talabalarni maktabning kundalik hayotiga, o'quvchilar bilan ishlashga, o'quv rejasini bajarishga va dars jarayonlariga tayyorlaydi.

4. **Problema-yechimga asoslangan yondashuv:** Amaliyot davomida talabalar maktabda duch keladigan turli muammoli vaziyatlarni o'rganib, ularni yechish yo'llarini izlaydilar, bu esa ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

5. **O'qituvchi kasbiga bo'lgan qiziqishni oshirish:** Amaliyot jarayoni talabalarga o'qituvchilik kasbining qiyinchiliklari va zavqlarini his qilish imkonini beradi, bu esa ularning bu kasbga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi.

Amaliyot jarayonida talabaniing vazifalari:

- O'quv dasturlarini o'zlashtirish va darslarni rejalashtirish.
- Darslarni o'tish va o'quvchilarning bilish faolligini oshirishga qaratilgan metodlarni qo'llash.

- O'quvchilar bilan muloqotni to'g'ri yo'lga qo'yish va ularning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish.

- Sinf dan tashqari tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish.

- Darsdan keyingi faoliyatda ishtirok etish va sinf rahbari yordamchisi vazifalarini bajarish.

Ko'nikmalar ko'plab tadbirlar va turli faoliyatlar tarkibiga kiritilganligi sababli ular bir-biri bilan o'zaro muloqot qilib, murakkab tizimlarni shakllantiradilar. Ularning o'zaro ta'sirining tabiati izchillikdan muxolifatga, to'liq birlashuvdan o'zaro salbiy aralashuvga kabi har xil bo'lishi mumkin. Shu sababli ko'nikmalarni muvofiqlashtirish va qarama-qarshi holatlarini tahlil qilish talab etiladi (1.1-jadvalga qarang):

1.1-jadval.

Ko'nikmalarning muvofiqlashtirish va qarama-qarshi holatlari

Ko'nikmalarni muvofiqlashtirish	Ko'nikmalarning qarama-qarshiligi
a) bir-biriga bog'liq bo'lgan harakatlar tizimi ko'nikmalar, boshqa ko'nikmalar bilan bog'liq harakatlar tizimiga mos keladi	a) bir ko'nikmaga tegishli bo'lgan harakatlar tizimi qarama-qarshi bo'lib, boshqa tuzilmani tashkil etuvchi harakat tizimiga mos kelmaydi ko'nikmalar
b) bir ko'nikmalarni amalga oshirish boshqasini amalga oshirish uchun qulay sharoit yaratganda (ko'nikmalardan biri boshqasini yaxshiroq assimilyatsiya qilish vositasi sifatida xizmat qiladi)	b) bir ko'nikmadan ikkinchisiga o'tishda aslida qayta o'rganish kerak, eski tuzilmani yo'q qilish ko'nikmalari
d) bir ko'nikmaning oxiri boshqasining haqiqiy boshlanishi va aksincha	d) bir ko'nikmaga oid harakatlar tizimi qisman avtomatizatsiyaga olib keladigan boshqa mahoratga ega bo'lganda (bu holda, yangi mahoratni amalga oshirishda oldindan o'rganilgan ko'nikmalarga xos harakatlar avtomatik ravishda paydo bo'ladi, bu esa yangi mahorat uchun zarur bo'lgan harakatlarning buzilishiga olib keladi)

e) ketma-ket bajariladigan ko'nikmalarning boshlanishi va oxiri bir-biriga mos kelmasa. Ko'nikmalarni to'liq avtomatlashtirish bilan aralashuv hodisasi minimallashtiriladi yoki butunlay yo'qoladi

235

Ko'nikmalarni shakllantirish jarayonini tushunish uchun ularni ba'zi harakatlar va faoliyatni amalga oshirish natijasida hosil bo'lgan ko'nikmalarni boshqalarga tarqatish va ulardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Ko'nikma – shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish qobiliyatidir [5]. Ko'nikma – takrorlash va avtomatlashuvga olib keladigan faoliyat qobiliyati. Dastlab mustaqil, batafsil va ongli ravishda amalga oshiriladigan har qanday yangi harakat usuli, keyinchalik takrorlash natijasida avtomatik ravishda amalga oshiriladigan faoliyat komponenti sifatida amalga oshirilishi mumkin. Shunday qilib, ko'nikmaning muhim qismi, uning bajarilishi uchun minimal ongli harakatlar talab qiladigan va protsessual xotirada bo'lgan tartibdir. Falsafada ko'nikma tushunchasi Foma Akvinskiy tomonidan ishlab chiqilgan. U buni sifat kategoriyasiga ishora qilgan bo'lsa-da, ko'nikmaga nisbatan imkoniyat sifatida namoyon bo'ladi. Odatdan farqli o'laroq, ko'nikma odatda muayyan sharoitlarda amalga oshirish uchun barqaror tendensiya bilan bog'liq emas.

Harakatli, intellektual va perseptiv ko'nikmalar bir-biridan farq qiladi. *Harakatli ko'nikmalar* – tashqi obektga uni o'zgartirish uchun harakatlar yordamida avtomatik ta'sir qilish, bir necha marta ilgari amalga oshirilgan. *Intellektual ko'nikma* – avtomatlashtirilgan usullar, oldindan ko'rilgan aqliy muammolarni hal qilish usullari. *Perseptiv ko'nikma* esa – oldindan qayta-qayta qabul qilingan taniqli narsalarning xususiyatlarini avtomatik aks ettirishdir.

Ko'nikmani shakllantirish – bu mashqlarni bajarish (maqsadli, maxsus tashkil etilgan takroriy harakatlar) orqali amalga oshiriladigan jarayon. Mashqlar tufayli harakat qilish usuli yaxshilanadi va mustahkamlanadi. Ko'nikmaga ega bo'lishning ko'rsatkichlari, harakatni amalga oshirishni boshlagan kishi, uni qanday amalga oshirishi haqida oldindan o'ylamaydi, undan alohida shaxsiy harakatlarni ajratmaydi. Ko'nikmalarni shakllantirish orqali harakat tez va aniq amalga oshiriladi, yangi bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish, olishga e'tibor qaratish mumkin. Ko'nikmaning shakllanishiga quyidagilar ta'sir qiladi:

motivatsiya, o'rganish, assimilyatsiya qilish, mashq qilish, mustahkamlash, umuman yoki qisman shakllantirish;

harakat mazmunini tushunish uchun shaxsiy rivojlanish darajasi, bilim, ko'nikma, harakat mazmunini tushuntirish usuli, fikr-mulohaza;

harakatni o'zlashtirish uchun uning mazmunini tushunishning to'liqligi, bir darajadagi mahoratdan ikkinchisiga ma'lum ko'rsatkichlarga bosqichma-bosqich o'tish.

Ushbu omillarning turli xil birikmalari ko'nikmani shakllantirish jarayonining turli ko'rinishlarini boshida tez rivojlanish va oxirida sekinlashuv, yoki aksincha aralash variantlar ham mumkin yaratadi.

Ko'nikmani shakllantirish mexanizmlari nazariyasi, zarur omillar va shart-sharoitlar, unda sodir bo'lmashligi mumkin, o'rganish nazariyasining alohida holatidir [6]. Har bir inson har qanday mehnat faoliyatida egallashi lozim bo'lgan emotsional aql, jamoada ishlash, tijoratlashtirish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish, texnologiyalar bilan tanishish, professional jamoa bilan muloqot, vaqtni boshqarish, o'ziga ishonch va qat'iyat, gapirish, fikrlarni yozma ravishda ifodalash ko'nikmalar mavjud [4]:

Har qanday mehnat faoliyatida egallashi lozim bo'lgan ko'nikmalar

№	Ko'nikmalar	Ko'nikmalarning maqsadi va mazmuni
1.	Emotsional aql	Bu yashash va ishlashga yordam beradigan mahoratning asosiy qismidir. Zakovat bilim va ma'lumot bilan ishlash qobiliyati, hissiy aql-idrok bilimni haqiqiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyati. Empatiya boshqalar bilan muloqot qilishda yordam beradi

236

2.	Jamoadi ishlash ko'nikmasi	So'nggi bir necha yil ichida jamoada barcha mutaxassislar kasblarda ishlash qobiliyatiga ega bo'lishni istaydilar
3.	Tijoratlashtirish ko'nikmasi	Har bir kishi mijozlarni qidirishi va sovuq qo'ng'iroqlar ustalari bo'lishi kerak emas. Faqat savdolashish kerak. Misol uchun, ish haqini oshirish yoki kelajakdagi ish haqi miqdorini aniqlash haqida gapirganda. Vaqtinigizni sotishni o'rganing va mukofot sifatida tasalli oling. Muddatni kechiktirish, jamoa tomonidan taklif etilgan loyiha o'zgarishlarini qabul qilish yoki uzoq ish haqida kelishish uchun yaxshi savdogar bo'lishi kerak
4.	Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmasi	Ko'p odamlar ko'rsatmalarga qat'iy rioya qilishlari mumkin, ammo juda mazali, foydali loyihalar va lavozimlar narsalarni g'ayritabiiy burchakka qarashga va murakkab muammolarni tezda hal qilishga qodir bo'lganlarga beriladi. Faqatgina bu ko'nikma kasb bilan amalga oshirilishi mumkin
5.	Texnologiyalar bilan tanishish ko'nikmasi	Texnologiya bilan muloqot qilish ko'nikmasi qanchalik yaxshi bo'lsa, martaba uchun ko'proq imkoniyatlar mavjud
6.	Professional jamoa bilan muloqot ko'nikmasi	Aslida, bu ko'nikmani ish izlovchiga qo'yiladigan talablar ro'yxatida topish deyarli mumkin emas, chunki juda kam odam professional jamiyatda muloqot va ish o'rtasida bevosita bog'liqlikni ko'radi. Bundan tashqari jamoa bilimi mutaxassislarni topish va ular bilan maslahatlashish imkonini beradi
7.	Vaqtini boshqarish ko'nikmasi	Bu unumli ishning asosiy poydevorlaridan biridir. Mehnat mahsulotini berish uchun vaqtdan oqilona foydalanish lozim
8.	O'ziga ishonch va qat'iyat	O'ziga bo'lgan ishonch - bu tabiatning o'ziga xos xususiyati
9.	Gapirish ko'nikmasi	Og'zaki fikrlarning ifodasi oldingi reyting nuqtasi bilan qo'llaniladi. Va nutq qobiliyatlari ishda ham yordam beradi
10.	Fikrlarni yozma ravishda ifodalash ko'nikmasi	Ikki so'zni bir-biriga bog'lashning iloji bo'lmasa, o'sish yo'lida devor bo'lishi mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2023. – 76 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг Таълим тўғрисида Қонуни. 2020 йил 23 сентябрь ЎРҚ-637 сон Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-4947-сон Фармони. 2017 йил 7 февраль.
4. 10 навыков, которые нужны на любой работе. Электронный ресурс: <https://lifehacker.ru/10-job-skills/>. Дата обращения: 20.01.20.
5. Кекух Л.В. Формирование стимулов к педагогическому творчеству у будущих учителей начальных классов: Дис. ... канд. пед. наук. 2001. – 232 с.
6. Навыки и умения Электронный ресурс: <https://psyera.ru/navyki-i-umeniya-2123.htm>. Дата обращения: 20.01.20.